KISEBBSÉG KUTATÁS

MINORITIES STUDIES AND REVIEWS

20. évfolyam, 2011. évi 4. szám

Alapító és főszerkesztő: Cholnoky Győző

Szerkesztőbizottság: *Pomogáts Béla* (elnök), *Miskolczy Ambrus, Szarka László, Szász Zoltán, Tóth Ágnes, Doncsev Toso, Péntek János, Kocsis Károly, Tóth Pál Péter, Halász Iván.*

Kiadja a Lucidus Kiadó, 1192 Budapest, Gomb utca 7. Telefon: 282-2250. Szerkesztőségi titkár: *Vágó Pálné,* Grafikai tervező: *Szabó János.* Nyomdai előkészítés: Scriptor Kft. 1134 Budapest, Angyalföldi út 30-32. Szerkesztőség: 1014 Budapest, Hess András tér 5. fsz. 82-83. Tel./fax: 225-2866. A lap megjelenik negyedévenként. Éves előfizetési ár: 4800 Ft (áfá-val), külföldön 24 euro+12 euro (postaköltség tengerentúlra), illetve + 8 euro (postaköltség Európába). Lapszámonkénti ár: 1200 Ft. Előfizethető a kiadónál a Monor és Vidéke Takarékszövetkezet 65100118-10025640 számláján. Nyomás és kötés: Oliton Kft. 1104 Budapest, Kada utca 149. Felelős vezető: *Balogh Antal.*

Internet: www.lucidus.hu http://www.hhrf.org/kisebbsegkutatas
E-mail: cholnoky@mol.gov.hu

HU ISSN 1215–2684

Válogatásunk kiadványai

Acta Poloniae Historica (Lengyelország)

Annales historiques de la Révolution française (Franciaország)

Českỳ časopis historickỳ (Csehország)

East European Quarterly (USA)

Ethnic and Racial Studies (Anglia)

Historickỳ časopis (Szlovákia)

Nationales Papers (Anglia)

Slavic Review (USA)

Sprache im technischen Zeitalter (Németország)

Südosteuropa (Németország)

Südost Europa Mitteilungen (Németország)

Südost-Forschungen (Németország)

Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde (Ausztria)

morú arcú férfi. A nagyanyja nevelte föl, szülei kisgyerek korában meghaltak. Csak akkor mosolyodik el halványan, amikor nagyanyját említi egyik fiának. „Piroska Mama, tudod?! Ő még tudott cigányul." Szótlanul dobálja a csirkedarabokat a bográcsba, aztán körbeint, s említi, hogy két méteres gazt kellett kiirtani az udvaron, amikor épült a ház. Ő is segített a mestereknek. Egyébként a TÜZÉP -en dolgozik, amit keres, ennivalóra elég. Most 150 vendégre számítanak, *a ballagás nagy ünnep*. Két birka van az udvar-széli ólban, azokat még délután levágják. Pörköltet készítenek.

A házat bevakolni, kerítést csináltatni viszont nincsen pénzük, kell a gyerekek iskoláztatására. Tamás, a középső fiú jó tanuló, rajzszakkörre jár. A legutóbbi rajzpályázaton ő volt az első díjas. De nem ment Pestre a többiekkel átvenni a díjat, mert rosszul van a buszon. A fiúk élénk tekintetűek, jókedvűek, ellentétben apjukkal, aki megtört szemmel téblábol. Kérdésemre, hogy milyen a viszony a szomszédokkal, csak legyint. „Nem foglalkozunk egymással."

A szociálpolitikai támogatással épült telepre ötletszerűen költöztették a családokat, a rokonokkal, régi szomszédokkal megszakadt a kapcsolat. Az itt lakók nehezen találnak fogódzót, emberléptékű életformát.

Abban lehet reménykedni, hogy *a gyerekek* az iskola segítségével minél előbb *kikerülnek innen*, ahol hiányzik a cigány családokra egyébként nagyon jellemző beszédesség, hangos jókedv, a látogatónak szóló kíváncsiság és közlésvágy. Egy *mesterségesen létrehozott zárvány*ban él ez a tizenöt család, nem tudván se magukkal, se egymással mit kezdeni. A *megtervezett szegénység*, mely a legegyszerűbb, sátortetős típusházakban egyen-életformát ígért, *kirekesztettség*et hozott magával. Kirekesztettséget a virágzó faluból, az emberekkel és sokféle házzal teli utcákból, az életteli pezsgésből. A szótlanságban megnyilvánuló, tört szemű szomorúság, ami B. Rudolf egész lényéből árad, ennek a kirekesztettségnek a következménye, ami úgy látszik, a *szegénységnél is nagyobb teher*.

Paár Ádám

Cigány emberevők? Egy per tanulságai

Epizód a 18. századi magyar-cigány együttélés történetéből

Gypsy cannibals? The lessons of a process

In 1782 there was a strange legal process in the centre the country's interest: Gypsies were tried for murder and robbery as well as for cannibalism. Though cannibalism could not be proven, the primary suspects were sentenced to death for murder, the others got milder punishment.

Bevezetés

1782-ben egy különös bűntény tartotta izgalomban a felső-magyarországi Hont megyét és az országot. Cigány származású embereket állítottak ítélőszék elé rablógyilkosság vádjával. Ez a korban nem számított ritkaságnak. A pert az teszi érdekessé, hogy a vádlottakat kannibalizmussal is vádolták. Ám még ez sem mondható különlegesnek. A középkori krónikák visszatérően beszámolnak arról, hogy nagy éhínségek idején fölütötte fejét a kannibalizmus. Az alultápláltságtól és járványos betegségektől legyengült, az apokaliptikus víziótól való felfokozott félelmükben szinte őrjöngő embereken végső elkeseredésükben előtört a túlélést az embertársi szeretet fölé helyező állatias ösztön. A „ne ölj!" parancsa felett őrködő egyház is kénytelen volt megértő lenni az éhségből elkövetett emberevéssel szemben, ezért leggyakrabban föloldozta a bűnösöket, vagy csak vezeklésre, szigorú böjtre ítélte őket.

Az első keresztes hadjárat idején a keresztes vitézek nemcsak leméészárolták a szíriai Maarrat város lakosait, de – mint azt a keresztes sereg vezetői a pápához írott levelükben bevallják – ettek is áldozataik húsából. A keresztes vezérek katonáik éhségét hozták föl mentségül az istentelen tettre, ezért föloldozást kértek.[1] Ez az eset is tanúsítja, hogy az egyház és a keresztény társadalom bizonyos körülmények között, bűnbánat esetén kész volt megbocsátani az emberevés bűnét. Másként állt azonban a helyzet a nem éhség motiválta kannibalizmussal szemben. A honti perben szó sem volt éhségről, mint a kannibalizmus kiváltó okáról. A per körülményei arra utalnak, hogy a megyei törvényszék, a *sedria* tendenciózus céllal, valószínűleg „faji" okokból túlozta el a vádlottak brutalitását, és azért akarta

---

[1] Amin Maalouf: A keresztes háborúk arab szemmel. Bp., 2002., Európa Könyvkiadó. 76. o. A keresztesek részéről Raoul de Caen és Albert d'Aix számolt be krónikájában az esetről.

beismertetni a perbe fogott cigányokkal az emberevés bűnét, hogy elrettentse a közvéleményt a vádlottak sajnálatától.

Számos körülmény bizonyítja a törvényszék és a megyei hatóságok elfogultságát, amely a vádlottak etnikai hovatartozásával magyarázható. Az esetnek hangsúlyt ad, hogy a magyar történelem során először a 18. század második felében vált kritikussá a korábban békés, sőt a nyugat-európai állapotokhoz képest harmonikusnak mondható magyar-cigány együttélés. A mai magyarországi cigánykérdés gyökerei részben a felvilágosult abszolutizmus cigánypolitikai intézkedéseire és a cigány közösségnek, valamint a magyar hatóságoknak az uralkodói reformokhoz való viszonyára vezethetők vissza.

A vándorcigányok letelepítését, paraszti életformára szoktatását szolgáló rendeletek kiváltották a cigányság nagy részének ellenállását, amely okot (és indokot) szolgáltatott a vármegyei hatóságok számára a cigányokkal szembeni brutális föllépésre. Hozzá kell ehhez azonban tenni, hogy ez a korai cigányellenesség elsősorban a 18. században az országba érkezett vándorcigányokkal szemben nyilvánult meg, míg a korábban is Magyarországon élő, „őslakos" cigányok sikeresen beilleszkedtek a magyar társadalomba, és sokan kézművesként (pl. kovács, kerékgyártó) vagy muzsikusként megbecsült emberré váltak.

A Hont megyei tárgyalás azonban alkalmasnak bizonyult az országos cigányellenes hangulat fölkorbácsolására. A cigányokat ettől az esettől kezdve előszeretettel festették le rablókként, gyilkosokként, emberevőkként. A kannibalizmus és a gyilkolásra való hajlam vádja még a 20. század elején is visszatérő motívumként szerepel a bűnügyi krónikákban.[2]

A dolgozatban bemutatom a koncepciós per előzményeit és lefolyását, valamint a vádlottak sorsát. A per hátteréként nélkülözhetetlen a korabeli cigánypolitika fölvázolása és a cigányság társadalmi viszonyainak ismertetése.

---

[2] A honti eset 1907-ben megismétlődött. 1907. július 20-án éjszaka a dánospusztai csárdában meggyilkolták a kocsmárost a családjával és a kocsisával együtt. Az első hírek még arról szóltak, hogy a tettesek ettek áldozataik húsából, később viszont a vizsgálat megállapította, hogy ez nem felel meg a valóságnak. A sajtó azonban fölkapta az emberevés rémhírét. Mivel a környéken korábban cigányokat láttak felbukkanni, a közvélemény és a hatóságok kezdettől fogva a cigányokat gyanúsították a bűncselekmény elkövetésével. A hatóság, konokul ragaszkodva a bűnösök cigány voltához, az igazság felderítésének brutális módját választotta. 25 ezer cigányt tartottak fogva a hortobágyi fogolytáborban étlen-szomjan, hogy a lehetséges bűnelkövetőket vallomásra bírják. Végül az éhezés hatására egy 15 éves lány és egy 17 éves fiú megnevezte a „bűnösöket", vallomásuk alapján harminc embert állítottak bíróság elé. 1908-ban született meg az ítélet: hat vádlottat fölakasztottak, 15-öt életfogytiglani börtönbüntetésre ítéltek, noha a bűnösségükre vonatkozóan egyetlen bizonyítékot sem találtak. 1927-ben a Csehszlovák Köztársaságban szintén sor került egy hasonló perre, amelynek a főszereplői „magyar" cigányok voltak. A vádlottakat többszörös gyilkossággal és emberevéssel vádolták. A fizikai és pszichológiai kényszer ebben az esetben is hatott. A cigányokat hosszabb-rövidebb szabadságvesztésre ítélték.

Cigányok Magyarországon

A cigányok évszázadokon keresztül éltek Európában, de az európai népek sokáig nem rendelkeztek pontos információkkal a cigányság eredetéről. A középkorban és a kora újkorban a cigányok az európai társadalmak perifériáján helyezkedtek el, egy sorban a csavargókkal, bűnözőkkel, koldusokkal, prostituáltakkal, elmebetegekkel, vagyis mindazokkal a rétegekkel, amelyek viselkedésük, életmódjuk, mentalitásuk következtében sértették a társadalom erkölcsi rendjét.

A cigányok a nomád életforma és a tulajdonról vallott eltérő felfogás miatt képtelenek voltak beilleszkedni a feudális-rendi struktúrába. Bőrszínük, ismeretlen nyelvük, öltözetük, erkölcseik idegenkedést váltottak ki az európaiakból. Mivel keresztény hitük legalábbis kérdéses volt, és gyakran tenyérjóslással, bűbájossággal foglalkoztak, az egyházat is irritálta a jelenlétük. Gyakran bűnbakként állították be őket, megvádolták őket lopással, gyerekrablással, emberevéssel, a török javára való kémkedéssel, és fekete mágia űzésével. A 15. század végétől gyakorivá váltak a cigányellenes rendelkezések.

A 16. században Nyugat-Európa legtöbb országában elrendelték a cigányok kiűzését, de nem sok sikerrel; erre utal, hogy a rendeleteket újra és újra meg kellett ismételni. Spanyolországban 1492-ben hozták meg az első kiűzési rendeletet, Németországban 1496-ban, Angliában 1531-ben, Franciaországban 1561-ben, Itáliában 1572-ben, Lengyelországban 1578-ban.[3] Havasalföldön és Moldvában viszont rabszolgasorba vetették a „Fáraó népét".[4] A Magyar Királyság és Oroszország hosszú ideig a szabadság és béke hazájának tűnt a cigányok számára, erre a két területre sokáig folyt a bevándorlás.

Magyarországon a cigányok a 15. század elején jelentek meg. A Balkán felől érkező, a török előrenyomulás miatt menekülő jövevények élvezték a királyi hatalom védelmét, így nem háborgatták őket. A 15. század végétől kezdve beszámolnak források a királyi és főúri udvarokban foglalkoztatott cigányzenészekről. A zene mellett a másik hagyományos cigány foglalkozás a kovácsmesterség volt. A török háborúk és a Rákóczi-szabadságharc idején megbecsülték a cigány mesterek tudását, akik kovácsként és tűzszerészként nagy szolgálatokat tettek a magyarságnak, sőt gyakran kémekként szolgálták a magyarok ügyét. Magyarországon ezért a cigányok nagyobb biztonságban éltek, mint nyugati társaik.

A 18. században fordulat állt elő a cigány-magyar együttélésben. Ennek oka két tényezőben fedezhető fel. Egyrészt, a század folyamán

---

[3] Puskás Péter-Végh József: Előítélet és vérpad. Bp., 1998., Mikszáth Kiadó. 28-29. o.

[4] Sir Angus Fraser: A cigányok. Bp., 2006., Osiris Kiadó. 64. o.

a Balkánról újabb cigány csoportok érkeztek Magyarországra, amelyek kevesebb hajlandóságot mutattak a társadalomba való beilleszkedésre, mint a két-háromszáz évvel korábban betelepült, és nagyrészt integrálódott cigány népesség. Az új bevándorlók fölkeltették a magyar társadalomban azokat az ellenérzéseket, amelyek korábban Nyugat-Európa népeit jellemezték.

Másrészt a Habsburg-uralkodók célul tűzték ki a cigányság beolvasztását, hogy ezzel is növeljék a háborúk következtében nagy területeken elnéptelenedett Magyarország földművelő, adófizető lakosainak számát. III. Károly, Mária Terézia és II. József rendeletei a cigányság életmódjának, nyelvének és erkölcseinek fölszámolására irányultak, megalapozva a napjainkban is érzékelhető magyarországi ún. „cigánykérdést".

Mária Terézia 1761-es rendelete előírta a cigányok letelepítését, annak érdekében, hogy a hatóságok számára könnyen ellenőrizhetővé váljanak.[5] A gyorsabb asszimilációt próbálta szolgálni az a rendelet, amely megnehezítette a cigányok közötti házasodást. A cigány férfi cigány nőt csak akkor vehetett feleségül, ha tudta igazolni, hogy képes családot alapítani, vagyis rendes foglalkozást űz. A cigányok és nem cigányok közötti házasságok elősegítése kudarcra volt ítélve, hiszen a *gádzsók* nem szívesen keveredtek a megvetett cigányokkal.

1769-ben a helytartótanácsi rendelkezés elrendelte a cigányok kőházakba való költöztetését, megtiltotta a cigánygyermekek meztelenségét, a céheknek előírták a cigányok fölvételét.[6] A cigányok ellenállása mellett számolni kellett a nem cigány lakosság ellenérzéseivel is. A rendeletek célja végső soron a cigányság beolvasztása és munkába állítása volt, a céhek azonban nem kívánták a megbízhatatlannak és lustának ítélt nép fiait fölvenni tagjaik közé, és a földbirtokosok sem bíztak abban, hogy a cigányokból engedelmes magyar paraszt válhat.

1773-ban egy rendelet előírta, hogy a cigány gyermekeket vegyék el szüleiktől, és helyezzék el őket parasztcsaládoknál, ahol négyéves korukig nevelődtek. A kegyetlennek tűnő rendelet mögött az a szándék húzódott meg, hogy a cigány gyermekek számára erkölcsös nevelést biztosítsanak, hozzászoktassák őket a magántulajdon tiszteletéhez. Napjainkban már széleskörű konszenzus alakult ki abban a kérdésben, hogy az ilyen erőszakos intézkedések nem segítik a társadalmi integrációt, sőt, mélyítik az etnikai csoportok közötti szakadékot.

[5] Puskás Péter-Végh József: Előítélet és vérpad. Bp., 1998., Mikszáth Kiadó. 14. o.

[6] Mária Terézia rendelkezése. (1769). In: A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985. Bp., 1986., Kossuth Könyvkiadó. 84-85. o.

Ugyanezen rendelet másik pontja megtiltotta a cigány nyelv használatát.[7] Ezek a rendeletek betarthatatlanok voltak. A cigányok ellenszegültek, és minden eszközzel igyekeztek kibújni a végrehajtás alól. Ez a két rendelkezés nagymértékű ellenérzést alakított ki a cigányság jelentős részében a kormányzati cigánypolitikával és az államhatalommal szemben.

II. József még több erőfeszítést tett a cigányság beolvasztása érdekében, mint elődei. 1783-ban elrendelte a cigányok számbavételét, de csak a férfiakat és a gyermekeket írták össze: 30 241 főt. Ugyanebben az évben előírta a cigány gyermekek taníttatását, templomba járását, megtiltotta a lótartást (a nomád életforma megszüntetése és a lólopás megakadályozása érdekében), kivéve az aranymosó cigányokat, a földbirtokosokat kötelezte az „újmagyarok" vagy „újparasztok" földhöz juttatására, és lehetővé tette a birtokosok számára a testi fenyítést. A jozefinista cigánypolitika a vármegyék feladatának rendelte a központi rendelkezések végrehajtását.[8] A megyei hatóságok azonban csak ímmel-ámmal tettek eleget a rendeletben foglaltaknak.

A Helytartótanács a megyéket arra kötelezte, hogy a kóbor cigányokat telepítsék le, és építsenek számukra tisztességes lakóházakat, valamint biztosítsák és ellenőrizzék a cigány gyermekek taníttatását és a templomba járást, ezeket a rendelkezéseket azonban a megyék vezetése többnyire elszabotálta. A jozefinista rendelkezések a cigányok védelmét is magukba foglalták, a megyék azonban gyakran túltették magukat a központi szabályozáson, és saját hatáskörükben maguk léptek föl kemény eszközökkel a csavargó cigányok megrendszabályozása érdekében.

A cigányság letelepítése érdekében hozott rendelkezések végül nem maradtak teljesen eredménytelenek. Egy 1781-es adat szerint 12 686 cigány tartozott a földesurak vagy a községek fennhatósága alá, akik közül több mint 8 ezer letelepült életformát folytatott.[9] Valószínű, hogy a jozefinista politika hosszú távon sikeres lehetett volna, ha a megyék nagyobb türelemmel kezelik a cigányügyet. A honti emberevő-per azonban olyan sztereotípiákat keltett életre, illetve erősített föl a cigánysággal kapcsolatban, amelyek bevésődtek a magyar társadalom tudatába, és megnehezítették a cigányok beilleszkedését.

[7] Puskás Péter-Végh József: Előítélet és vérpad. Bp., 1998., Mikszáth Kiadó. 16. o.

[8] II. József rendelkezése (1783). In: In: A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985. Bp., 1986., Kossuth Könyvkiadó. 85-94. o.

[9] Puskás Péter-Végh József: Előítélet és vérpad. Bp., 1998.,Mikszáth Kiadó. 19. o.

A bűntett

1782-ben egy valóságos bűnszövetkezetet lepleztek le Hont megyében. Az ügy azzal kezdődött, hogy kifosztották a viszokai mészárszéket és a felsőalmási jegyző kamráját.

A megyei hatóság a megye területén kóborló cigányokat vádolta a két bűneset elkövetésével, noha a tettesek kilétére, származására semmilyen bűnjel vagy tanúvallomás nem utalt. Ez kényelmes megoldás volt, és megfelelt a nem cigány lakosság körében élő sztereotípiáknak, miszerint a cigányok tolvajok. Az ügy elindulásánál már tetten érhető a megyei közigazgatási szervek etnikai alapú elfogultsága, és a további fejlemények még inkább a cigányok iránti elfogultságot tükrözik.

Márciusban néhány cigány személyt őrizetbe vettek, és a kemencei megyeháza tömlöcébe zártak, hogy a bűntett beismerésére vagy a bűnösök föladására kényszerítsék őket. Az őrizetbe vett személyek természetesen tagadták a vádat, de a megyei hatóságnak rendelkezésére álltak azok az eszközök, amellyel szóra bírta őket. Ekkor követte el a hatóság az első törvénytelenséget: a vallomást erőszakkal próbálta kicsikarni a foglyokból, noha a kínzással való kényszervallatást 1776-ban Mária Terézia megtiltotta.

Mindenképpen különös, hogy az ügy valós mértékéhez képest a megyei szervek ilyen nagy buzgalmat tanúsítottak, hiszen egy hivatalosan tiltott eljárást is bevetettek az igazság kiderítése érdekében.[10] Valószínű, hogy a megyei szervek jó alkalmat láttak arra, hogy a foglyokat ne csak a két említett bűneset, hanem a megye területén elkövetett összes felderítetlen kisebb-nagyobb lopás, rablás beismerésére is rábírják. A gyanúsítottak cigány volta és a cigányok rossz híre mindenképpen alapul szolgált a további vádakhoz.

A hatás nem maradt el, a foglyok beismerő vallomást tettek. Sőt, nemcsak lopásokat, betöréseket vallottak be, hanem egy emberölést is. Ha feltételezzük is, hogy valóban a megyeháza pincéjében raboskodó cigányok törtek be a mészárszékre és a jegyző kamrájába, akkor is óvatosnak kell lennünk a többi beismerő vallomás hitelességével kapcsolatban.

Az erőszak alkalmazását részben azért száműzték a magyarországi jogrendszerből, mert a hatóságok több alkalommal nem voltak tekintettel az ügy jellegére, valamint a gyanúsítottak fizikai és pszichológiai állapotára, és a kínzás hatására a foglyok olyan bűntényt is bevallottak, amit nem követtek el.[11]

[10] Puskás Péter- Végh József: Előítélet és vérpad. Bp., 1998.,Mikszáth Kiadó. 35. o.

[11] Hajdu Lajos: Bűntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Bp., 1985., Magvető Könyvkiadó. 20. o.

Ezeknek a tényeknek a fényében kell megvizsgálnunk a gyanúsítottak vallomásának őszinteségét (fenntartva annak a lehetőségét, hogy nem kizárt a két betörésben való bűnösség vagy bűnrészesség).

A fizikai és nyilván pszichológiai kínzás mellett a fogva tartás körülményei is beismerő vallomás megtételére kényszeríthették a foglyokat. A cigány férfiak számára a családjuktól való távollét és a bezártság érzése is nyomasztó lehetett, és rábírhatta őket a vallomástételre. A körülmények ellenére elfogadták a cigányok beismerő vallomását. A megyei ügyész számára már csak egy dolog hiányzott a gyilkosságért való vádemeléshez: a *corpus delicti*, a tárgyi bűnjel. Megkezdődött a kutatás az áldozat holtteste után.

A gyanúsítottak négy alkalommal négy különböző helyre vezették a megyei hatóság embereit, ahol állítólag eltemették a holttestet. Mindanynyiszor eredménytelenül végződött a kutatás. Valószínűleg az újabb kínzások hatására – a korabeli hivatalos jelentés szerint azonban *„minden keményebb kényszerítőeszköz alkalmazása nélkül”* – végül az egyik gyanúsított „bevallotta”, hogy áldozataik holttestét megsütötték és megették.[12]

A megyei vezetés diadalmasan jelentette be a rejtély megoldódását. A beismerés hitelességét a vallomástétel körülményei mellett az a tény is csökkenti, hogy az áldozatok csontjait soha nem sikerült megtalálni, noha a megyei törvényszék nyilván minden eszközt bevetett annak érdekében, hogy a vádlottakat a csontok rejtekhelyének elárulására kényszerítse. Úgy tűnik, a tortúra ebben az esetben kudarcot vallott.[13]

A méreg azonban hatott: a közvélemény a cigányokat ettől kezdve nemcsak dologtalan tolvajokként, hanem szörnyetegekként is megbélyegezte. A megyei vezetés jó érzékkel ismerte föl a kibontakozó közhangulatot, s megkezdte a hajszát a megyében élő többi „emberevő” cigány után.

Az újabb vádlottak

Nem sokkal később, de az előbbi esettől függetlenül horogra akadt egy cigányokból álló bűnszövetkezet, amely Hont és Bars megyében tevékenykedett. A banda tagjai saját vallomásuk szerint összesen 31 személyt tettek

[12] Hajdu Lajos: Bűntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Bp., 1985., Magvető Könyvkiadó. 120. o.

[13] Hajdu Lajos, a 18. századi magyarországi büntetőjog és büntetés-végrehajtás történetének kutatója szarkasztikusan jegyzi meg, hogy *„az állítólagos emberevőknek nagyon jó gyomruk lehetett, ha a csontokat is képesek voltak megemészteni, és így cselekményük csakugyan nyom nélküli maradt.”* In: Hajdu Lajos: Bűntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Bp., 1985., Magvető Könyvkiadó. 120. o.

el láb alól: textilkereskedőket, olejkárokat (szlovák gyógyszerárusokat), sáfránykereskedőket, bányászokat.[14] A holttestek nem kerültek elő, ugyanakkor az emberek már széltében-hosszában suttogtak a cigány kannibálokról, így nem csoda, hogy a megyei ügyész mindenáron rá akarta bírni a gyanúsítottakat, hogy vallják be az emberevés bűnét is.

Végül sikerült „vallomásra" bírni a gyanúsítottakat, valószínűleg megint a tortúra segítségével. A bandavezér, Sárközi György „bevallotta" az emberevés bűnét, majd hasonlóképpen cselekedetek társai is. Valamenynyien azt vallották, hogy áldozataikat földarabolták, megfőzték és megették. A főzést állítólag az asszonyok végezték.

Noha a periratok ismét kényszerítőeszközök hiányáról számolnak be, ez nehezen hihető. Egyrészt, a korábbi esetben láttuk, hogy a törvényszék mindent megtett a bűnösség elismeréséért, másrészt, cigányokról lévén szó, a bezártságot, a verbális agresszivitást, például a pandúrok szidalmait, és az egyéb pszichológiai „rásegítő" eszközöket is a kényszerítőeszközök közé sorolhatjuk.

Vannak más körülmények is, amelyek a per koncepciós voltára utalnak. Például különös, hogy a per irataiban egyetlen áldozat neve sem szerepel. Hajdu Lajos hívta föl a figyelmet arra, hogy a per iratai nem tudósítanak a családtagok fájdalmáról, holott ez a korban szokás volt.[15] A periratok csak annyit árulnak el, hogy az áldozatok nem a megyéből valók, de akkor sem világos, miért nem érdeklődtek eltűnésük felől a szomszéd megyékben.

Az sem tűnik hihetőnek, hogy egy nagyszámú cigány férfiből, nőből és gyermekből álló társaság – amely a korban eléggé feltűnő jelenség volt – két évtizeden át gyanú nélkül űzze véres cselekedeteit (állítólag 20 éve működött a rablóbanda, mikor elfogták őket).[16]

Csak kellett lenniük tanúknak vagy valamilyen jelnek, ami elárulhatta volna őket. A sedria azonban egyetlen szemtanút sem tudott előállítani. A csontokat nem találták meg. A 133 perbe fogott cigány ember közül – „különös módon" – egy sem „emlékezett" arra, hová rejtették a csontokat és a koponyákat. Máskor azt vallották, hogy a csontokat elégették. Mindez azonban nem számított a bíráknak, hiszen kezükben tartották a vádlottak beismerő vallomását, a *Regina probationumot* (a bizonyítékok királynéját), amelyet nem lehetett visszavonni. A kor felfogása szerint ez

[14] Puskás Péter-Végh József: Előítélet és vérpad. Bp., 1998., Mikszáth Kiadó. 38. o.

[15] Hajdu Lajos: Bűntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Bp., 1985., Magvető Könyvkiadó. 121. o.

[16] Hajdu Lajos: Bűntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Bp., 1985., Magvető Könyvkiadó. 120. o.

ezer tanú vallomásával volt egyenértékű, akkor is, ha kínvallatás hatására született.[17]

Hogyan maradhatott volna rejtve a gyilkosságsorozat? A jegyzőkönyvi vallomások egybehangzóak e tekintetben. Sárközi György így vallott: *„megfogtuk őket és kalapácsokkal a fejüket ütve gyilkoltuk meg. Az asszonyoknak azt mondtuk, hogy ott künn kiabáljanak és énekeljenek, hogy a falusi emberek ne hallják".*[18] Egy Géczy József nevű vádlott maga is beismerte, hogy hangosan hegedült, az asszonyok hangosan énekeltek, hogy elnyomják az áldozatok üvöltését.[19]

Voltak, akik igyekeztek mentegetni tettüket, mondván, ők csak elfogadták az emberhúst a vajdától, de nem vettek részt a gyilkosságban. A gaztettek kiagyalójának egyhangúan vajdájukat, Sárközi Györgyöt nevezték meg. Vajon Sárközit valóban terhelte felelősség?

Érdekes elméletet képviselt ezzel kapcsolatban Vajna Károly. A 20. század elején megjelent írásában határozottan tagadta a tömeges kannibalizmus vádját. Véleménye szerint Sárközi hitette el embereivel, hogy a hús, amit esznek, emberi eredetű, így akarva megszilárdítani hatalmát a többiek fölött. Ha bárki ki akart volna lépni a bandából, a vajda a közösen elkövetett rituális bűnnel zsarolhatta.[20] Ez a hipotézis megmagyarázná, miért vallottak egyhangúan a vádlottak. Ebben az esetben a letartóztatott cigányok legfeljebb a gyilkosságok elkövetésével voltak vádolhatók, de valószínűleg abban is csak egy részük vehetett részt.

Külföldi vélemények

A nevezetes per egész Európa figyelmét fölkeltette. A külföldi beszámolók többsége készpénznek vette a kannibalizmus vádját, s dicsérte a magyar igazságszolgáltatást. Ehhez hozzá kell tenni, hogy Nyugat-Európában a cigányok iránti megvetés gyökerei mélyebbre nyúltak, mint Magyarországon. A magyar néphagyományban a 18. századig ismeretlen volt a kannibalizmus vádja a cigányokkal szemben. A Hont megyei perig a cigányok és nem cigányok közötti konfliktus alapvetően két eltérő életforma és mentalitás konfliktusaként jelent meg, amelyben nagy hangsúlyt kapott a tulajdonhoz, lakóhelyhez és rendszeres földművelő munkához való eltérő

[17] Puskás Péter-Végh József: Előítélet és vérpad. Bp., 1998., Mikszáth Kiadó. 40. o.

[18] Puskás Péter-Végh József: Előítélet és vérpad. Bp., 1998., Mikszáth Kiadó. 45. o.

[19] Puskás Péter-Végh József: Előítélet és vérpad. Bp., 1998., Mikszáth Kiadó. 51. o.

[20] Puskás Péter-Végh József: Előítélet és vérpad. Bp., 1998., Mikszáth Kiadó. 43. o.

viszony. A Hont megyei per új elemmel gazdagította a cigány-nem cigány konfliktust: az irracionális, állati brutalitás vádjával.

A cigányok kannibalizmusáról, gyermekrablásairól és egyéb bűneiről szóló rémmesék Nyugat-Európából érkeztek Magyarországra. A cigányok kannibalizmusa már egy 1682-es spanyolországi perben fölmerült. A megvádolt emberek akkor is „vallottak” a kínzások hatására.[21] Heinrich Grellmann göttingeni egyetemi tanár *Die Zigeuner* (1783) című művében tényként említi a cigányok emberevő hajlamát, és többek között a magyarországi perre is hivatkozik.[22] Szomorúan állapíthatjuk meg, hogy miközben a magyar hatóságok ezúttal a rossz nyugati példában jártak elől, olyanok magasztalták a magyar igazságszolgáltatást, akik maguk is hozzájárultak az előítéletek népszerűsítéséhez.

Könyve második, 1787-es kiadásában azonban Grellmann már korántsem volt olyan biztos a vád megalapozottságában. Egyrészt furcsállja, hogy egy cigányokból álló banda több mind egy évtizedig gyakorolhatja az emberevés bűnét egy olyan országban, *„ahol a rendőrség erős”*.[23] Másodszor a gyerekrablás bűnéről bizonyítja be, hogy arra soha nem találtak bizonyítékot egyetlen országban sem. Harmadszor, felhívja a figyelmet arra, hogy egy toposzról van szó. A cigányokat olyan dolgok elkövetésével vádolták, amelyeket a zsidók számlájára is írtak. A zsidókat is vádolták emberevéssel, még inkább fölmerülhetett ez a vád a keresztény európai népek számára még ismeretlenebb cigányokkal szemben.[24]

A 19. század elején is akadtak azonban, akik Grellmann cáfolata ellenére hitelt adtak az emberevés vádjának. Egy Boisard nevű francia író 1816-ban megjelent könyvében tényként emlegeti, hogy *„Hont vármegyében a cigányok több embert megöltek és húsukat megették*”.[25]

Az ítélet

Ha a per megrendezésével a megyei törvényszék szándéka az volt, hogy példát statuáljon a csavargó cigányokkal szemben, akkor ez sikerült. Egyszersmind sikeresen fölélesztették a lakosság gyűlöletét. A bírák azzal indokolták a per fölgyorsítását, hogy a megyében olyan a közhangulat

[21] Puskás Péter-Végh József: Előítélet és vérpad. Bp., 1998., Mikszáth Kiadó. 145. o.
[22] Sir Angus Fraser: A cigányok. Bp., 1996., Osiris Kiadó. 181. o.
[23] Puskás Péter-Végh József: Előítélet és vérpad. Bp., 1998., Mikszáth Kiadó. 142. o.
[24] Puskás Péter-Végh József: Előítélet és vérpad. Bp., 1998., Mikszáth Kiadó. 142. o.
[25] Puskás Péter-Végh József: Előítélet és vérpad. Bp., 1998., Mikszáth Kiadó. 145. o.

alakult ki, hogy komolyan kell tartani a megyeháza megtámadásától és a börtönben lévő mintegy 173 cigány meglincselésétől. A törvényszék gyorsított eljárással hozta meg ítéletét 1782. augusztus 10-én 41 vádlott ellen.

A bírák többsége a közhangulat következményeitől tartva a halálos ítéletek azonnali végrehajtása mellett döntött, ezért nem küldték föl a peranyagot az uralkodóhoz, aki valószínűleg alaposabb vizsgálatot rendelt volna el az ügyben.[26] Nem zárhatjuk ki, hogy a bírák azért nem kívánták az ítélethozatal előtt értesíteni az uralkodót az ügyről, mert attól féltek, hogy a felvilágosult II. József nem ad hitelt a vádaknak és kegyelmet ad a halálra ítélteknek. Árulkodó tény, hogy a szomszédos Bars megye alispánja egy levelében komolyan aggódott a királyi kegyelem lehetősége miatt, holott véleménye szerint csak a „kiirtás” jelent hatékony megoldást.[27]

Augusztus 16-án a törvényszék még egyszer összeült, hogy döntsön az ítélet végrehajtásáról. Erdődy János gróf, a vármegye adminisztrátora határozottan állást foglalt az ítélet végrehajtása mellett, hogy a rendet és a nyugalmat helyreállítsák Hont megyében. 1782. augusztus 21-én (vagy 24-én) végrehajtották az ítéleteket. 41 embert végeztek ki, férfiakat és nőket vegyesen. 17 nőt pallossal végeztek ki, 15 férfit fölakasztottak, 6 férfit kerékbe törtek, a 3 főbűnösnek tartott személyt fölnégyelték.

Az áldozatoknak végig kellett nézniük egymás kivégzését. A megyei hatóságok okulásul nagyszámú cigányt tereltek gyerekestül a kivégzés helyszínére. A holttesteket az összeterelt cigányokkal temettették el, de még szerszámokat sem adtak nekik, hogy rendes sírt áshassanak.[28]

II. József először a Bécsi Naplóból értesült az ügyről, és azonnali vizsgálatot rendelt el. Időközben az uralkodó megkapta a Helytartótanács jelentését, amelyben képet kaphatott a magyarországi közhangulatról. Az etnikai előítéletben bővelkedő jelentés szerint a cigányügyi rendelkezések növelik az adózók terheit, de eredményt nem hoznak. A megyei hatóságok képtelenek befogni a kóbor cigányokat, mert azok elbújnak a hatóságok szeme elől, erdőkben rejtőznek el, rabolnak, gyilkolnak, és gyermekeiket is erre nevelik. Sorjáznak a vádak: a cigányok nem dolgoznak, vérfertőző kapcsolatban élnek egymással, nevelőszülőkhöz adott gyermekeiket hazaszöktetik.

A Helytartótanács mindezért azt javasolta, hogy az eddigi, eredménytelen központi intézkedések helyett bízzák a megyékre a cigányügy meg-

[26] Hajdu Lajos: Bűntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Bp., 1985., Magvető Könyvkiadó. 122. o.
[27] Hajdu Lajos: Bűntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Bp., 1985., Magvető Könyvkiadó. 123. o.
[28] Puskás Péter-Végh József: Előítélet és vérpad. Bp., 1998., Mikszáth Kiadó. 79. o.

oldását, ami leveszi a terheket az adózók válláról, és alkalmas a probléma helyi szintű kezelésére.[29] A Hont megyei szervek eljárása jól példázta, hogy milyen irányt vehet a cigányügy megoldása, ha egyoldalúan megyei hatáskörbe utalják a kérdés rendezését.

II. József elmozdította az adminisztrátori székből Erdődy Jánost, helyére Kelcz József kancelláriai tanácsost nevezte ki. Megbízta a büntetőperek befejezésével. Az uralkodó humánus gondolkodását mutatja, hogy megtiltotta a további kivégzéseket, noha a kivégzettek ártatlansága felől ő sem volt meggyőződve. Az új adminisztrátor még 97 cigány foglyot talált a kemencei megyeháza börtönében. Ezek közül néhány „főbűnöst" még kivégeztek, a többieket vesszőzésre, börtönbüntetésre, kényszermunkára ítélték.

A halálbüntetés elengedése azonban nem az emberevés bűnében való ártatlanságuk elismerését jelentette. Az uralkodó és az adminisztrátor hitelt adott a vádaknak, csupán azért gyakoroltak kegyelmet, mert úgy gondolták, hogy a kisebb súlyú bűnösök a börtönben átélt szenvedések révén megbűnhődték tettüket. A kegyelem nem jelentett rehabilitációt.

Már csak egy gond nyomta a megyei tisztviselők vállát: mi legyen a kivégzettek gyermekeinek a sorsa? Végül az a döntés született, hogy a gyermekeket össze kell gyűjteni, és az országban szétszórva parasztcsaládokhoz kell őket adni. A vármegye nagylelkűen állta a nevelés költségeit: 3 garas napidíjat fizetett a nevelőszülőknek, sőt még ruhát is biztosított a gyermekeknek.[30] Összesen 64 gyermeket kívántak elhelyezni az ország 6 megyéjében. Az érintett vármegyék tisztviselői és lakosai nem rajongtak a feladatért, és szívesen átengedték volna a gyermekek fölnevelésének feladatát az államnak. II. József 1782. november 30-i leiratában úgy rendelkezett, hogy a hetedik életévüket el nem ért gyermekek helyeztessenek el a vármegyéknél, míg 16, hetedik életévét betöltött gyermeket a tallósi nevelőintézetben helyezték el.[31]

Ezzel lezárult a honti „embervők" pere. De a kannibalizmus híre nem ment feledésbe. Borzongató ponyvák és néplapok, áltudományos újságcikkek és útleírások életben tartották a cigánykannibalizmus vádját, ahogyan azt az 1907-es és 1927-es hasonló per tanúsítja. Ugyanakkor tévedés volna a magyar-cigány együttélést csak a hírhedt per alapján megítélni. A 18. század a magyarországi cigányzene születésének az időszaka is volt, ami hosszabb távon és következményeiben maradandóbb hatást gyakorolt a cigányság 19. századi társadalmi elfogadottságára, mint az 1782-es

[29] Hajdu Lajos: Bűntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Bp., 1985., Magvető Könyvkiadó. 125. o.

[30] Puskás Péter-Végh József: Előítélet és vérpad. Bp., 1998., Mikszáth Kiadó. 116. o.

[31] Puskás Péter-Végh József: Előítélet és vérpad. Bp., 1998., Mikszáth Kiadó. 121. o.

embervő-per. A reformkorban és a dualizmus idején, bár fönnmaradt a cigánykérdés, mint szociális és bűnügyi probléma, a cigányság megítélése differenciáltabbá vált. Kialakult egy éles megkülönböztetés a cigányságon belül: a 18. században letelepedett és integrálódott „muzsikus cigányok" a reformkorban a magyar nemzeti érzés hordozóivá váltak, és élesen elhatárolták őket a román területről érkező oláh cigányoktól. A „magyar cigányokat" vagy „muzsikus cigányokat" befogadták a nemzetbe, míg az újonnan bevándorolt „oláh cigányokat" – kóborló életformájuk miatt – ugyanazokkal a vádakkal illették, mint korábban a „magyar cigányokat". Így került sor az 1907-es emberevő-perre, amelyet az „oláh cigányok" ellen indítottak, jól példázva, hogy „felvilágosult", „liberális" viszonyok között is milyen tartós a „középkorias" előítélet.

Felhasznált irodalom

Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Bp., 1968., Kossuth Kiadó.

Czeizel Endre: *A magyarság genetikája*. Debrecen, 1990. 261 o.

Déry Gyula: *A cigányok Európában*. Bp., 1908.

Sir Angus Fraser: *A cigányok*. Bp., 1996., Osiris Kiadó. 335 o.

Hajdu Lajos: *Bűntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában*. Bp., 1985., Magvető Könyvkiadó. 451 o.

Karsai László: *A cigánykérdés Magyarországon 1919-1945*. Bp., 1992., Csépfalvai Kiadó. 197 o.

Amin Maalouf: *A keresztes háborúk arab szemmel*. Bp., 2002., Európa Könyvkiadó. 458 o.

A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985. /a bevezetést írta, a dokumentumokat vál. és jegyzetekkel ellátta Mezey Barna, Pomogyi László, Tauber István/ Bp., 1986., Kossuth Könyvkiadó. 275 o.

Puskás Péter-Végh József: *Előítélet és vérpad*. Bp., 1998., Mikszáth Kiadó. 171 o.